सत्यमेव जयते

(उपसर्गप्रयोग:)

एकदा कस्यचित् धनिकस्य धनस्यूत: नष्ट: । अत: स: सम्बादपत्रद्वारा घोषणां कृतवान् - ''स्यूतमध्ये द्विलक्षरूप्यकाणि सन्ति । य: स्यूतं **प्रत्यर्पयिष्यति**, तस्मै लक्षं रूप्यकाणि प्रदास्यामि । सौभाग्यात् तत् धनस्यूतं कश्चित् श्रमिक: **प्राप्तवान्** । स: दरिद्र: अपि सत्यपरायण: आसीत् । अत: स: धनिकगृहम् **उपगच्छति** स्म । धनिकाय स्यूतं प्रदाय **प्राणमत्** । धनिक: तु स्वप्रतिश्रुतिं **विस्मरति** स्म । श्रमिकाय किञ्चिदपि न दातुं चिन्तितवान् । अत: स: श्रमिकम् उक्तवान् - भो: ! मम धनस्यूतमध्ये रूप्यकै: सह बहुमूल्यं रत्नम् आसीत्, भवान् तत् **प्रददातु** । अहं तुभ्यं लक्षं रूप्यकाणि उपहरिष्यामि । स्यूतमध्ये रत्नं नासीत् इति श्रमिक: सत्यम् अवदत् । अत: कलहस्य समाधानाय उभौ विचारालयम् **आगच्छताम्** । न्यायाधीश: उभयो: आक्षेपं श्रुत्वा धनिकं **प्रत्यवदत्** - भो: श्रेष्ठिन् ! भवान् कथयति यत् स्यूतमध्ये रूप्यकै: सह रत्नम् आसीत् । अत: धनस्यूत: भवत: न भवति । एतस्मिन् धनस्यूते तु केवलं रूप्यकाणि सन्ति । यावत् कश्चित् स्यूताधिकारी नागच्छति, तावत् धनस्यूत: श्रमिकसमीपे स्थास्यति । एतेन धनिक: विचलित: अभवत् । स: सत्यम् उक्तवान्, स्वदोषं च स्वीकृतवान् । विचारानुसारं धनिक: श्रमिकाय लक्षं रूप्यकाणि प्रदत्तवान् । सत्यनिष्ठ: श्रमिक: आनन्देन गृहं **प्रत्यागच्छत्** ।

धनस्यूत:, प्रत्यर्पयिष्यति, प्राणमत्, उपहरिष्यामि, स्यूताधिकारी, स्वीकृतवान्, प्रत्यागच्छत्

टिप्पणी

शब्दार्थ: -

धनस्यूत: - धनकोश: (ପଇସାମୁଣି), नष्ट: - भ्रष्ट: (ହଜିଯାଇଛି), प्रत्यर्पयिष्यति - प्रत्यर्पणं करिष्यति (ଫେରାଇଦେବ), उपगच्छति स्म- समीपम् अगच्छत् (ନିକଟକୁ ଗଲେ), उक्तवान् - अवदत् (କହିଲେ), उपहरिष्यामि - उपहाररूपेण दास्यामि (ଉପହାରଦେବି), प्राणमत् - प्रणामम् अकरोत् (ପ୍ରଣାମ କଲେ), न्यायाधीश: - विचारक: (ବିଚାରପତି), आक्षेपम्- परस्परं दोषारोपम् (ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଦୋଷାରୋପ), श्रेष्ठिन् - धनाधीश: (ଧନୀ), सत्यनिष्ठ: - सत्यव्रत: (ସତ୍ୟପରାୟଣ) ।

अभ्यास :

- **उच्चैः पठत, लिखत ।**

(क) उपसर्गविषयकाः नियमाः - उपसर्गाः धातोः पूर्वं भवन्ति । ते च विंशतिसंख्यकाः सन्ति । यथा- प्र, परा, अप्, सम्, अनु, अव, निर् (निस्) दुर् (दुस्) अभि, वि, अधि, सु, उत् (उद्), अति, नि, प्रति, परि, अपि, उप, आ ।

(ख)

उसपर्गः	**धातुः**	**क्रियापदम्**	**उपसर्गयुक्तक्रियापदम्**
आ	गम्	गच्छति	आगच्छति (ଆସୁଅଛି)
उप	हृ	हरति	उपहरति (ଉପହାର ଦେଉଛନ୍ତି)
प्र	दा	ददाति	प्रददाति (ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି)
अनु	कृ	करोति	अनुकरोति (ଅନୁକରଣ କରୁଅଛି)
वि	स्मृ	स्मरति	विस्मरति (ଭୁଲିଯାଉଛି)
प्र	नम्	नमति	प्रणमति (ପ୍ରଣାମ କରୁଅଛି)
अधि	वस्	वसति	अधिवसति (ବାସ କରୁଅଛି)
प्रति + आ	गम्	गच्छति	प्रत्यागच्छति (ଫେରୁଅଛି)
आ	हृ	हरति	आहरति (ଆହରଣ କରୁଅଛି)
वि	हृ	हरति	विहरति (ବିହାର/ଭ୍ରମଣ କରୁଅଛି)
सम्	हृ	हरति	संहरति (ସଂହାର କରୁଅଛି)

(ग) उपसर्गप्रयोगः

बालकः गच्छति	-	बालकः आगच्छति ।
शिक्षकः गच्छति	-	छात्रः शिक्षकम् उपगच्छति ।
माता पुत्रं स्मरति	-	वृद्धः कथां विस्मरति ।
माता कार्यं करोति	-	पुत्री मातरम् अनुकरोति ।

१. **योग्यपदेन शून्यस्थानं पूरयत ।**

यथा : छात्रः गृहम् आगच्छति (आ + गम्) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

तथैव लिखत -

(क) भक्ताः देवं ____________ । (प्र + नम्) लट् प्रथमपुरुष-बहुवचने

(ख) सः पाठं ____________ । (वि + स्मृ) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

(ग) माता शिशुं ____________ । (परि + पाल्) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

(घ) पशवः वनम् ____________ । (अधि + वस्) लट् प्रथमपुरुष-बहुवचने

(ङ) शिशुः मातरम् ____________ । (अनु + गम्) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

(च) धनिकः धनं ____________ । (प्र + दा) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

(छ) शिष्यः गुरुम् ____________ । (अनु + कृ) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

(ज) सर्पाः बिलात् ____________ । (निर् + गम्) लट् प्रथमपुरुष-बहुवचने

(झ) राजा शत्रून् ____________ । (सम् + हृ) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

(ञ) तौ प्रातः ____________ । (उत् + स्था) लट् प्रथमपुरुष-द्विवचने

(ट) वृद्धाः आसने ____________ । (उप + विश) लट् प्रथमपुरुष-बहुवचने

(ठ) प्रभातः निहारं ____________ । (प्रति + वद्) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

(ड) दुर्जनः सदा ____________ । (अप + कृ) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

(ढ) मन्दिरे घण्टा ____________ । (नि + नद्) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

(ण) रामः कृष्णम् ____________ । (अभि + ज्ञा) लट् प्रथमपुरुष-एकवचने

२. **बन्धनीमध्यस्थयथार्थशब्देन शून्यस्थानं पूरयत ।**

(क) शिवः कैलासम् ____________ ।

(ख) कविः काव्यं ____________ ।

(ग) देवबाला देवं ____________ ।

(घ) गुरुः शिष्यं ____________ ।

(ङ) छात्रः गुरुं ____________ ।

(च) वृद्धः गृहात् ____________ ।

(छ) सर्पः वल्मीकात् ____________ ।

(ज) बालाः उद्याने ____________ ।

(झ) सज्जनः जनान् ____________ ।

(ञ) हिमालयात् गंगा ____________ ।

(उपकरोति, प्रणमति, प्रभवति, परिपृच्छति, निःसरति,

आह्वयति, निर्गच्छति, अधिवसति, विहरन्ति, विरचयति)

३. **एकपदेन उत्तरं लिखत ।**

(क) कस्य धनस्यूतः नष्टः ?

(ख) स्यूतमध्ये कति रूप्यकाणि आसन् ?

(ग) धनिकः विचलितः सन् किम् उक्तवान् ?

(घ) कः धनस्यूतं प्राप्तवान् ?

(ङ) कः श्रमिकाय लक्षं रूप्यकाणि प्रदत्तवान् ?

४. **बन्धनीमध्यस्थयथार्थशब्दैः शून्यस्थानानि पूरयत ।**

(क) धनिकः प्रतिश्रुतिं ____________ । (आस्मरति, विस्मरति, अपस्मरति)

(ख) स्यूतमध्ये द्विलक्षं रूप्यकाणि ____________ । (आसीत्, आस्ताम्, आसन्)

(ग) धनिकाय ____________ प्रदाय प्राणमत् । (धनं, स्यूतं, रत्नं)

(घ) श्रमिकः ____________ गृहं प्रत्यागच्छत् । (दुःखेन, गर्वेण, आनन्देन)

(ङ) उभौ विचारालयं ____________ । (आगच्छत्, आगच्छताम्, आगच्छन्)

५. **मातृभाषया अनुवादं कुरुत ।**

(क) स्यूतमध्ये द्विलक्षरूप्यकाणि सन्ति ।

(ख) धनिकः स्वप्रतिश्रुतिं विस्मरति स्म ।

(ग) अहं तुभ्यं द्विलक्षरूप्यकाणि उपहरिष्यामि ।

(घ) श्रमिकाय किञ्चिदपि न दातुं चिन्तितवान् ।

(ङ) श्रमिकः आनन्देन गृहं प्रत्यागच्छत् ।

६. शुद्धशब्दं रचयत ।

(क) र ति उ ह प - ....

(ख) ल वि रा चा यः - ....

(ग) धी या न्या शः - ....

(घ) त्य प णः रा स य - ....

(ङ) ति र्प प्र त्य यि ष्य - ....

७. स्तम्भमेलनं कुरुत ।

'क' स्तम्भः	**'ख' स्तम्भः**
धनिकः	समीपं गच्छति स्म
भवान्	अस्थिरः
उपगच्छति स्म	सत्यपरायणः
विचलितः	त्वम्
सत्यनिष्ठः	धनी

८. संशोधनं कुरुत ।

(क) उभौ विचारालयम् आगच्छत् ।

(ख) रूप्यकाणां सह रत्नम् आसीत् ।

(ग) आनन्देन गृहं अप्रत्यागच्छत् ।

(घ) त्वं नदीं सन्तरसि ।

(ङ) धनिकस्य धनस्यूतम् नष्टः ।

९. वाक्येषु व्यवहरत ।

प्रणमन्ति, आनयसि, प्रत्यागच्छन्ति, तुभ्यम्, विस्मरति

●